

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Migração de Retorno, Identidade e Transnacionalismo

Rompay-Bartels, I.M.M. van

Citation

Rompay-Bartels, I. M. M. van. (2015, February 26). *Migração de Retorno, Identidade e Transnacionalismo*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/32077>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/32077>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/32077> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Van Rompay-Bartels, Ingrid Monique Maria

Title: Migração de Retorno, Identidade e Transnacionalismo: Famílias nipo-brasileiras e as experiências de vida entre o Brasil e o Japão

Issue Date: 2015-02-26

Samenvatting

Dit proefschrift beschrijft en analyseert de constructie van de identiteit en het transnationalisme van Japans-Braziliaanse migranten die terugkeren naar het land van hun voorouders, een fenomeen dat bekend staat als "terugkeer" migratie. Dit concept van "terugkeer", dat de dichotomie van emigratie en immigratie in vraag stelt, staat centraal in deze studie. Dit fenomeen wordt in deze dissertatie onderzocht aan de hand van de casus van de nakomelingen van de Japanse diaspora, die zijn geboren in Brazilië en die vanaf het einde van de jaren 1980 "terugkeren" naar het land van hun etnische oorsprong, waar zij in vele gevallen niet eerder voet aan de grond hebben gezet. Binnen dit fenomeen worden de concepten van identiteit en transnationalisme uitgelicht en geanalyseerd.

In dit kader wordt het concept van identiteit nader ter discussie gesteld, voornamelijk omdat het gaat over generaties van nakomelingen van migranten die deel uitmaakten van een diaspora in het verleden, en die zelfs na meerdere generaties worden gekenmerkt door het behoud van elementen in hun identiteit die betrekking hebben op dit erfgoed. Juist deze elementen weerspiegelen het feit dat hun identiteit niet opgebouwd is vanuit een eenzijdige historische en culturele context, maar uit elementen van zowel de Japanse als de Braziliaanse cultuur. De bestaande academische bijdragen wijzen echter, ironisch genoeg, uit dat wanneer Japanse Brazilianen terugkeren naar Japan hoofdzakelijk de elementen van de Braziliaanse cultuur versterkt worden, ondanks hun Japanse achtergrond. Volgens deze studies hebben de culturele verschillen die verband houden met de Braziliaanse cultuur van de Japanse Brazilianen geleid tot sociale uitsluiting en etnische marginalisering van deze migranten in Japan. In reactie hierop zijn de Japanse Brazilianen hun Braziliaanse identiteit gaan benadrukken. Als het resultaat van die studies bevestigd zou worden en gegeneraliseerd mag worden, zou dit dus impliceren dat de Braziliaanse cultuur de identiteit van deze migranten bepaalt en als een soort uniform werkt voor deze etnische groep. Ironisch, of niet, dit resultaat is vooral aanwezig in onderzoeken over de Japans-Braziliaanse migranten uitgevoerd in Japan. Hierbij dient ook rekening te worden gehouden met het feit dat die studies zich hebben gericht op gebieden in Japan die gekenmerkt worden door een sterke aanwezigheid van de Braziliaanse cultuur als gevolg van een hoge concentratie van Japanse Brazilianen. Dit zijn gebieden waar migranten gemakkelijk hun transnationale culturele gewoontes kunnen behouden die verband houden met de Braziliaanse identiteit. Vanuit dit perspectief wordt dan ook onderzoek gedaan naar het tweede centrale concept, namelijk transnationalisme.

Het begrijpen van deze concepten is één van de uitdagingen van dit onderzoek. Onderzocht wordt of de aannames en generalisaties over Japans-Braziliaanse migranten ook van toepassing zijn in de praktijk buiten de kernen met een hoge concentratie van Japanse Brazilianen. Ondanks de uitgebreide literatuur op dit gebied is er een lacune met betrekking tot onderzoek naar de Japanse Brazilianen buiten deze gebieden. Dit is tegelijkertijd het startpunt binnen het debat van deze dissertatie.

Een ander belangrijk aspect in de academische studies over deze migratie is de stelling dat de Japanse Brazilianen na hun “terugkeer” naar Japan een positieve perceptie hebben ontwikkeld van Brazilië en van de Braziliaanse identiteit en een negatieve perceptie van Japan en van de Japanse identiteit, in tegenstelling tot wanneer zij in Brazilië waren. Deze stelling is gerelateerd aan het feit dat de verwachtingen van de “terugkeer” migranten niet overeenkomen met hun ervaringen in Japan. Er wordt verondersteld dat de migranten zich niet bewust waren van het soort werk en leven dat zij in Japan zouden krijgen. Deze stelling maakt deel uit van de vragen behandeld in dit onderzoek. Een ander punt dat aandacht krijgt in het academische debat houdt verband met de verschillen in de resultaten van Takeyuki Tsuda en Hitomi Maeda met betrekking tot het opleidingsniveau, de verandering van status van de Japanse Brazilianen die migreren en de positieve of negatieve perceptie die zij hebben van Japan. Deze resultaten leiden tot de vraag in deze dissertatie naar de diversiteit van de migranten en van hun motivaties die de Japanse Braziliaanse families die “terugkeren” karakteriseren en beïnvloeden.

Tenslotte beschrijft en documenteert dit proefschrift de ervaringen van de tweede generatie migranten. Deze ervaringen houden vooral verband met de keuzes van onderwijs. Dit is een ingewikkeld scenario omdat hierin ook de motivaties en veronderstellingen van de eerste generatie migranten met betrekking tot de toekomst van hun nakomelingen een rol spelen, binnen een context van opties die zich in deze vorm van “terugkeer” migratie niet beperken tot een eenzijdige etnische en culturele basis. Recente academische studies op dit gebied laten zien dat er nog steeds onvoldoende inzicht is in de motivaties, ervaringen en obstakels van de tweede generatie migranten, zowel binnen als buiten de familiale context. Voor dit doel zijn in deze studie de stemmen van twee generaties van migranten opgenomen, om te illustreren en te analyseren hoe ze met elkaar verbonden zijn, en hoe beide generaties omgaan met deze alledaagse vraagstukken binnen de familiale structuur. Inzicht in de motivaties en in de intrinsieke en extrinsieke aspecten van de “terugkeer” wordt verkregen

door de verhalen van de gezinnen, die duidelijk maken hoe zij zich in cultureel opzicht ontwikkelen en hoe zij leven in Japan op zoek naar de droom van een beter leven.

Voor het veldonderzoek is als methode voor een etnografisch onderzoek gekozen, om in detail de cultuur van een bepaalde sociale groep of etnische minderheid te bestuderen en te analyseren binnen het geografische gebied waar deze groep zich bevindt. Om deze reden is gekozen voor een meervoudige *case study*. Hierdoor wordt subjectieve informatie verkregen die duidelijk maakt hoe en waarom bepaalde keuzes worden gemaakt in het dagelijkse leven van informanten, welke gebruiken, waarden en attitudes deze groep hanteert als reflex van haar cultuur en hoe deze groep haar werkelijkheid interpreteert. De keuze van meerdere casussen is gericht op de validiteit van dit soort onderzoek, aangezien een *case study* een typisch voorbeeld is van kwalitatief en etnografisch onderzoek. Het onderzoek in dit proefschrift beschrijft aspecten van het leven van de migranten families over een periode van zeven jaar (2003-2010).

Binnen deze aanpak beschrijft en analyseert dit proefschrift de verschillende culturele en historische elementen die invloed hebben op de constructie van de identiteit en op het transnationalisme van de "terugkeer" migranten, en die bovenal recht doen aan het leven van de eerste en tweede generatie die niet wonen in een gebied met een hoge concentratie van Japanse Brazilianen. De focus van dit onderzoek is derhalve op de kritische evaluatie van de theorieën van "terugkeer", identiteit, en transnationalisme aan de hand van de empirische werkelijkheid waarin de migranten gezinnen leven. Op grond hiervan is dit proefschrift als volgt gestructureerd.

In hoofdstuk 1 wordt het theoretisch kader in kaart gebracht, in de eerste plaats door middel van het academisch debat over het begrip "terugkeer" migratie. Om dit fenomeen te begrijpen zijn ook de beweegredenen van de migranten geanalyseerd, in het bijzonder van degenen die nooit eerder voet aan de grond hebben gezet van het land waarheen zij "terugkeren". In die zin is de "terugkeer" de centrale as van waaruit onderzocht wordt hoe de concepten van transnationalisme en identiteit gestalte krijgen binnen deze migratie. Dit kader wordt behandeld aan de hand van Westerse en Japanse wetenschappelijke literatuur. Tenslotte wordt de academische interpretatie geanalyseerd die de begrippen "identiteit" en "culturele identiteit" als twee verschillende concepten definieert. Van deze tweedeling wordt in dit proefschrift afstand genomen, aangezien het standpunt wordt ingenomen dat identiteit wordt

geconstrueerd binnen de context van sociale interactie, door middel van het ontvouwen van socio-culturele verschillen.

Hoofdstuk 2 geeft een historisch overzicht van de verschillende fases van de Japanse migratie naar Brazilië en van het proces van integratie en assimilatie in de loop van de twintigste eeuw. Deze historische fases worden gemarkeerd door de veranderingen in het overheidsbeleid van deze twee landen en de respons hierop. Binnen deze heterogene scenario's, gekenmerkt door transities en transformaties, wordt onderzocht hoe de Japanse migranten en hun nakomelingen een plek hebben proberen te vinden in de Braziliaanse samenleving. Op deze manier wordt gezocht naar de contexten die van invloed zijn geweest op de constructie van de identiteit van de nakomelingen van Japanse migranten in Brazilië. Deze analyse is essentieel in deze studie omdat ondanks het feit dat de Japanse nakomelingen zich hebben geassimileerd aan de Braziliaanse cultuur en zijn geïntegreerd in Brazilië, zij zich toch blijven associëren en verbinden met de Japanse identiteit. Het zijn deze banden met de identiteit van de generaties vóór hen die de basis leggen voor het fenomeen van "terugkeer" migratie. Binnen dit kader wordt de totstandkoming van de paradox van deze migratie geanalyseerd. De resultaten van dit hoofdstuk geven de contouren weer van dit politieke, economische en sociaal-culturele proces dat van invloed is op de constructie van de identiteit van de Japanse Brazilianen in Brazilië en Japan.

In hoofdstuk 3 wordt aan de hand van de analyse van de verhalen van de eerste generatie van migranten, die zijn verkregen door het veldonderzoek, inzichtelijk wie de migranten zijn en wat hun beweegredenen zijn voor de "terugkeer". Voor dit onderzoek zijn onderwerpen gekozen die de etnische ontmoeting en het dagelijkse leven van de migrantengezinnen illustreren, vooral situaties die de paradox van de identiteit, de rol van de ondersteunende structuren van arbeidsbemiddelaars en de ervaringen van de migranten op het werk zichtbaar maken. De interpretatie van de Japanse Brazilianen staat vaak in contrast met de meningen van de Japanners. Tenslotte wordt de invloed van de wereldwijde economische crisis, die begon in 2008, op deze migratie geïllustreerd aan de hand van de maatregelen die genomen zijn door de Japanse regering, het nieuws in de kranten en de verhalen van de migranten. Dit scenario toont de kwetsbaarheid van deze groep, waarvan het aantal begon af te nemen en sindsdien verder is blijven dalen.

Hoofdstuk 4 is gewijd aan de familieomstandigheden in de "terugkeer" migratie en is gebaseerd op de analyse van de verhalen van de eerste en tweede generatie migranten. Voor

dit doel zijn de scenario's geanalyseerd en vergeleken die deel uitmaken van het dagelijkse leven van de individuele families van de case studies. Op grond hiervan worden onderwerpen behandeld als de keuze van de partner, de opvoeding thuis, het onderwijs voor de kinderen, en de effecten hiervan. Vanuit het perspectief van de etnische en culturele diversiteit zijn ook de verschillende resultaten met betrekking tot de integratie van de kinderen in het onderwijs en de constructie van hun identiteit geanalyseerd en beschreven. Deze analyses zijn aangevuld met informatie over de percepties van Japanners met betrekking tot de families van de Japans-Braziliaanse migranten. Tenslotte worden de activiteiten zichtbaar gemaakt die het transnationalisme gestalte geven en wordt beschreven hoe dit verschijnsel zich openbaart in deze families.

De hoofdstukken 3 en 4 brengen het belang in kaart dat deze migrantenfamilies toeschrijven aan het leven dat ze hebben als “terugkeer” migranten in Japan. Daarnaast geven deze hoofdstukken weer hoe de constructie van identiteit en het transnationalisme tot stand komen aan de hand van keuzes die de ouders maken. Deze beslissingen zijn bepalend voor het herdefiniëren van de familieplannen, het verlengen van het tijdelijk verblijf, of zelfs permanente vestiging van de gezinnen in Japan. Samenvattend is het door deze verschillende thema's dat de factoren worden onderzocht die ertoe hebben geleid dat bepaalde migranten hun verblijf hebben verlengd of teruggekeerd zijn naar Brazilië, terwijl anderen besloten hebben om zich voor goed in Japan te vestigen.

Het resultaat van dit onderzoek wijst tenslotte uit dat de term “terugkeer” niet geschikt is om de dynamiek van de migratie van Japanse Brazilianen naar Japan te beschrijven. Uit de analyses blijkt dat het concept van “terugkeer” verzwakt in de loop van de jaren en dat het geen ruimte laat voor het aanvullende resultaat van de bijkomende beweging van hen die terugkeren naar Brazilië of die van plan zijn terug te keren na hun pensionering, en van de tweede generatie die droomt om naar Brazilië of elders te migreren. In dit geval is er sprake van kenmerken van een circulaire migratie tussen de twee landen. Het gaat hier dus om een beschrijving die in haar concept recht doet aan de dynamiek van hen die deel uitmaken van een pendelbeweging tussen Brazilië en Japan.

Het onderzoek wijst uit dat de Japans-Braziliaanse migranten gemotiveerd zijn door een combinatie van factoren die voornamelijk verband houden met de economische crisis in Brazilië in de jaren 1980 en begin 1990. Deze crisis heeft de Japanse Brazilianen geraakt die deel uitmaakten van de middenklasse en lagere middenklasse in Brazilië en heeft geleid tot

een achteruitgang van de levensstandaard en tot een gebrek aan toekomstperspectief, ongeacht het niveau van het onderwijs dat deze mensen hadden. Het is precies dit gevoel van gebrek aan betere vooruitzichten in Brazilië dat zich weerspiegelt in de individuele situatie van sociale en economische ontbering, en bovenal van vervreemding, van burgers die de noodzaak voelden om het land te verlaten op zoek naar betere kansen voor de toekomst. Deze observatie is noodzakelijk om te begrijpen wie de migranten zijn die deel uitmaken van deze migratie. Zij helpt ook om de stelling te weerleggen van een aantal geleerden die dit verschijnsel migratie uitsluitend analyseren en beschrijven vanuit de economische en financiële motivatie. Tegelijkertijd tonen de bevindingen in hoofdstuk 3 aan, in tegenstelling tot het standpunt van andere wetenschappers, dat deze migranten zich bij hun vertrek bewust waren van de arbeids- en levensomstandigheden die zij als *dekasegi* (tijdelijke arbeiders) in Japan konden verwachten.

In tegenstelling tot de aanname, die men vaak vindt in recente literatuur, dat de Japans-Braziliaanse migranten een negatieve perceptie hebben van Japan en van de Japanse identiteit, blijkt uit de hoofdstukken 3 en 4 dat dit resultaat niet eenduidig is. Belangrijk is dat de Japans-Braziliaanse migratie naar Japan geen homogene beweging is. Anders dan men vaak leest, blijkt uit dit onderzoek dat de meeste migranten, ongeacht of ze de terugkeer naar Brazilië idealiseren, aangeven een positief gevoel te hebben over de ervaringen van de migratie, zelfs na de cultuurschok.

Desondanks zijn er ook gevallen van migranten die een negatieve perceptie hebben van het land en van de migratie. Hoe dan ook is het belangrijk om te begrijpen dat deze resultaten laten zien dat men rekening moet houden met het feit dat de migranten een heterogene groep vormen en dat deze heterogeniteit mede de verschillende intrinsieke motivaties en facetten bepaalt die deel uitmaken van het leven van deze groep. De bevindingen in dit onderzoek tonen aan dat de migratie voor vele Japanse Brazilianen een tijdelijke transnationale ervaring is. In het algemeen gaat het hier om de migrantenfamilies die investeren in het Braziliaanse onderwijs van hun kinderen in Japan, de families die aangeven terug te willen keren naar Brazilië wanneer hun kinderen de Japanse school afronden en meerderjarig zijn, en de families die hun kinderen naar Brazilië sturen om te studeren en te leven met familie aldaar. Voor een groot deel van deze migranten is de doelstelling van een tijdelijke migratie niet veranderd, alleen de periode van verblijf in Japan is verlengd, vooral vanwege de familiestructuur en omdat het meer tijd vraagt dan gedacht om hun plannen te verwezenlijken.

Een andere groep van migranten toont duidelijke tekenen van een meer langdurige vestiging, onder meer door het kopen van een eigen huis in Japan. Dit zijn migranten die een zekere affiniteit hebben met de Japanse cultuur of die erin zijn geslaagd zich aan te passen aan het leven in dit land. In het algemeen zijn dit degenen met een positieve perceptie van het leven dat ze hebben in Japan, hoewel toch de meesten van hen laaggekwalificeerde banen blijven houden. Dit zijn ook de gezinnen die de verwachting hebben dat Japan een beter toekomstperspectief biedt voor hen en voor hun kinderen.

Met betrekking tot de identiteit tonen hoofdstukken 3 en 4 aan dat de migranten na hun “terugkeer” naar Japan hun identiteit blijven negotiëren in de relationele context. Het zijn precies de tegenstrijdigheden in de verklaringen van de informanten die, afhankelijk van de persoon met wie ze spreken, laten zien dat de identiteit van de Japanse Brazilianen ambivalent is, die veranderlijk is en gevormd is in het verleden uit elementen van verschillende oorsprong en die derhalve fungeert als een dynamische en strategische entiteit. Dat wil zeggen dat de identiteit die wordt aangenomen in verschillende situaties de voorkeur weerspiegelt tussen alternatieven, die overeenkomen met elementen van de historische en culturele context van de persoon in kwestie. Hieruit blijkt dat de identiteit fluctueert als gevolg van deze verbindingen binnen de context van sociale relaties.

Een ander resultaat van dit onderzoek is dat bewezen wordt dat de verschillen in culturele bagage in hoge mate bepalend zijn voor de integratie van de tweede generatie van Japans-Braziliaanse migranten in het Japanse onderwijs. Het blijkt dat dit proces van integratie minder moeilijk is voor de kinderen van migranten die geen conflicten rondom hun identiteit hebben. Het gaat hier om de kinderen die een Japans uiterlijk en een Japanse naam hebben en die de Japanse taal als moedertaal verwerven. De wijze waarop deze kinderen zich gedragen laat zien dat de constructie van hun identiteit gericht is op de Japanse maatschappij. Deze groep migranten wil grotendeels doelbewust de culturele verschillen die geassocieerd worden met de Braziliaanse identiteit achter zich laten. Voor de kinderen van wie één van de ouders niet van Japanse afkomst is en voor de kinderen met buitenlandse namen is dit geen optie. Zij hebben het overheersende gevoel dat zij verschillend zijn van Japanners en dat zij *gaijin* (buitenlanders) zijn. Deze kinderen van wie één van de ouders niet van Japanse afkomst is hebben grotere moeilijkheden bij hun integratie in het Japanse onderwijs. Uit dit onderzoek blijkt dat de kans dat deze tweede generatie migranten conflicten rond de eigen identiteit ontwikkelt groter is, vooral vanwege het feit dat hun uiterlijk anders is dan dat van de

Japanners of vanwege bepaalde culturele verschillen. Het is daarom nog onduidelijk hoe de toekomst van deze tweede generatie vorm zal krijgen in Japan. Ongeacht het uiterlijk en de cultuur, is het volgen van Japans onderwijs geen garantie voor een geslaagde toekomst of voor een succesvol leerproces, aangezien “blijven zitten” niet bestaat in Japan tot aan de middelbare school. De toekomst van deze tweede generatie is afhankelijk van het niveau dat zij bereiken in de beheersing van de gesproken taal en meer nog van hun schrijf- en leesvaardigheid. Alleen dan zal deze tweede generatie in staat zijn en voldoende voorbereid om te concurreren met hun Japanse leeftijdgenoten.